

Széchenyi-díjasok vitája

VISSZHANG - LXIII. évfolyam, 18. szám, 2019. május 3.

A Barsi Balázs Széchenyi-díjáról elindult *ÉS*-vita (Huszár Ágnes, Kunszabó Zoltán, Megyes János, Haskó László) eszembe juttatta a kitüntetettnek egy másik Széchenyi-díjassal, Hankiss Elemérrel folytatott vitáját a 20 évvel ezelőtti világnézet-szociológiai vitakötetemből. (*Vallásosság-szindróma és polgári társadalom. Szociológiai hipotézisek megvitatása a világnézeti helyzet alakulásáról* [Pázmány Campus, Osiris, 1999])

A jelen vita ugyan utal a tudományos nagydíjjal elismert hittudósi életműre (elismerő, illetve kétkedő hangsúlyokkal), de tartalmi témába nem megy bele. Ezt próbálom pótolni a Hankiss-Barsi-eszmecsere felidézésével. Azt remélem ugyanis, hogy ha nem adhatok is érdemi áttekintést a díjazott munkásságáról, mégis – bár csak alig reprezentatív, de talán közérdeklődésre számot tartható módon – közelebb hozhatom egyes elemeit az olvasóhoz. Ami azt is jelentheti, hogy az *ismeretlen fantomizálása* helyett *emberibbé* tehetjük a téma megvitatását, anélkül, hogy a vélemény szabadságot korlátoznánk.

A 20 éves vitakötetben a Várszegi Asztrik pannonhalmi főapát bevezető tanulmányomra reflektáló beköszöntője után („*Biztos ujjal tapint a tisztázatlan pontokra, de mintha kicsit félne kimondani a megtapasztaltakat*”) a 20 vitapartner között Barsi Balázs: *A hópehely és a lavina. A világbirodalmi szinkretizmus veszélye*, Hankiss Elemér pedig *Elmélyült munka folyik a keresztény dráma újraértelmezése* terén című adalékával szerepel.

(A további hozzászólók között található két jezsuita: a szociológus Morel Gyula és a filozófus Weissmahr Béla, a piarista tartományfőnök Jelenits István, a zirci főapát Kerekes Károly, a ciszterci apátnő Timár Ágnes, valamint az akkor még csak köztársaságielnök-jelölt jogászprofesszor Mádl Ferenc, átvilágító bíró Tarr György, de olyan tudósok is, mint Buda Béla, Komoróczy Géza, Molnár Károly Attila, Tőkéczi László és az Eötvös kollégiumi öregdiáktárs Kristóf Attila.) A kötet aktualizálása jelenleg folyik az akkori résztvevők még élő kb. felének újrakérdezésével és új hozzászólók, új vitaindító(k) általi toborzásával. Eme aktualizálásba – megragadva az *Agora*-fórum alkalmát – meghívjuk a jelen *ÉS*-vita szereplőiből és figyelemmel kíséréiből azokat, akik eltökélt indítást éreznek a *drasztikusan megváltozott világ(nézeti) helyzet* alkotó értelmezésére.

Barsi Balázs a világnézet-szociológiai vállalkozás méltatása után:

„Kedves Varga Károly tanár úr! Az Ön igazán nagyszerű szociológiai tanulmánya az utolsó hópehely volt, ami elindított bennem egy lavinát, amely valószínűleg évekig fog csöndes dübörgéssel leomlani, s talán egy új világ kezdete is lesz... Nehezen tudom a táblázatokat olvasni, annyira idegen nekem a szociológia, bár valami őskori szociológiát tanultunk annak idején a rendi főiskolán, aminek igen kevés a köze a modern szociológiához. Ez becsületes tudományos munka, ki van jelölve a területe, van módszere, vannak eredményei, és túl messzire azért nem megy a következtetésekkel.”

Saját hivatásáról ír megindító sorokat: „...ez a mindent elhagyó, az üdvösséggel közvetlenül, egzisztenciálisan foglalkozó réteg *prófétai* hivatást tölt be. Ide tartozunk mi, szerzetesek is.” (Kiemelés: VK)

Ám még mielőtt rátérne a *világbirodalmi szinkretizmus* súlyos veszélyeiről szóló „prófétai” tételeire, rögtön előre ugrik az én Hankiss-adalékra írt reflexióimra, ahol Elemér *Emberi kaland* című könyvéből idéztem: „Kérem, ne vegyék se hatásvadászatnak, se szentségtörésnek, ha azt mondom: azzal, hogy az ember a maga vallásos hitével vagy mitikus képzeletével megteremtette a bűnbeesés mítoszát, magára vállalta a felelősséget azért, hogy a gonosz bekerült a teremtet világba. Más szóval átvállalta magára azt a

felelősséget, amely Istent terhelné, ha ő maga teremtett volna egy olyan világot, amelyben már eleve jelen volt a gonosz.”

Ezzel az egyesek által netán mégis „szentségtörésnek” vehető töprengéssel száll szembe a hitvédő: „Úgy érzem, Hankiss úr téved. Hátha nem arról van szó, hogy az ember a bűnével magára vállalta a világban lévő rosszat az Isten helyett, hanem arról, hogy az ember tényleg vétkezett és a vétek által jött be a rossz, mert tényleg magában a bűnben van benne a büntetés. Hátha arról van szó, hogy Isten önmagával szemben mintegy istenné tett minket. Hátha arról van szó, hogy a szabadság őrjítően nagy felelősség.”

Ezt ő a 20 év utáni aktualizálásra történt felkérésünkre lényegében megismételte.

De itt kell jeleznem, hogy az általam pusztán technikailag összehozott Hankiss-Barsi-polémiának (amely viszontválasszal már nem is folytatódott) egyik elágazásába tartalmilag magam is bekapcsolódtam. Míg ugyanis az apologéta így írt: „Aki intelligensen tart a kárhozattól, nem fog félni senkitől és semmitől. Nagyon egészséges ember lesz. *Az egyetlen végső félelem kiolt minden félelmet*, úgy, hogy azon a pszichológusok is elcsodálkozhatnak és el is gondolkodhatnak! Ha *Morus Szent Tamás*-szerű államférfiúink lennének, másképp állna a magyar társadalom és gazdaság. Morus Szent Tamás számolt a kárhozattal, ezért nem félt senkitől. Nekem gyermekkoromban megmutatták a poklot, hittanárom nem tagadta el. Nem idegbeteg ember lett belőlem, hanem mélységet nyert az életem és csodálatos ragyogást kapott.”

Addig az én vallásszociológiai válaszom a következő volt: „Vajon a kereszténységben végbement – (új beszúrás: »*de az iszlám teológiában középkori szinten elakadt*« [Vö. Henri Boulad: *Az iszlám misztika, a fundamentalizmus és a modern kor feszültségében*. Kairosz Kiadó, 2009. Varga Károly: *Iszlám pokol és szinkretizmus. Valóság*, 2017. 2.] – humanizálódási trenddel szemben helyeselhetnénk-e a »kínzás és rettegés kultúrájának« visszaállítását a »kis félelmeket elnyomó egyetlen nagy félelemmel« való átitatással?”

S emlékeztettem rá, hogy a földkerekség több pontján hogyan „képezik ki” az emberek kínzására beidomított pribékeket. Ezeket az (elő)embereket magukat is közel halálra kínozzák, hogy szocializálódjanak a kín és a rettegés „*kultúrájába*”. – Tagadhatatlan, hogy ugyanez a *rémisztés kultúrája* a kereszténység egyes korábbi korszakaiban úgy érvényesült, hogy ha már az eretnekek megérdemelt sorsa amúgy is a minden földi tűznél kínzóbb örök pokol, akkor épp az ilyen *kultúra* segíthetett évszázadokra elfojtani az emberi lények máglyahalálba küldésnek az egészséges emberi érzelemből természetszerűleg születő gátlásait.

Ahogy az említett jezsuita szociológus, Morel Gyula megütközve emlékeztet e szuperfélelemre: „Voltak idők, amikor a püspökök egyetértettek abban, hogy az eretnekeket el kell égetni” (e valamikori összegyházi egyetértés mögött nem nehéz felismerni az „*egyetlen végső félelmet*”).

Továbbá a vallástörténeti szakirodalomból arra is utaltam, hogy a hagyományos pokoltan sulykolását az első vatikáni zsinat még hevesen szorgalmazta – teljesen sikertelenül, amiként ezt Ebertz német kutató 130 év katolikus eszkatológikus prédikációinak elemzésével kimutatta (*Die Zivilisierung Gottes und die Deinstitutionalisierung der „Gnadenanstalt“: Befunde einer Analyse von eschatologischen Predigten*. In: *Religion und Kultur: Sonderheft der Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie*. 1993.). – Ám a második már feltűnően hangsúlyárnyékban hagyta.

A vitakötetben Jelenits István is inkább már az Ebertz-kutatásban azonosított „*civilizált*”, vagyis pszichologizáló-spiritualizáló álláspontot képviselte. (Őt azért kértem fel a vitakötetben való részvételre, mert Hankiss egyik tv-műsorában ő foglalkozott a pokol témájával.) Benyújtott adalékában pedig arra emlékeztetett, hogy az „örök tűz” az új katekizmus szerint csak metaforikusan értelmezhető.

Hankiss Elemér azonban átfogóbb modellben is megfogalmazta észlelését: A *bűn teológiája* (Teilhard de Chardin) a mai ember „plauzibilitás-struktúrájából” már egyre inkább kiszorulóban van. Sok kiváló gondolkodó megkérdőjelezte például a *Bűnbeesésnek* mint történeti eseménynek a létét; csökkent a hit a

Sátán és a Pokol léteben, az Örök kárhozat létjogosultságában.

Ám Barsi Balázs következetes marad a fundamentalizmushoz még közelebb hagyományos egyházi állásponthez. Ez középkori változatában – így Aquinói Szent Tamás és Szent Bonaventúra tanításában is – még azt tartotta, hogy az emberiség többsége örökre elkárhozik (Georges Minois: *A pokol története*, Budapest, 2012., 290. o.). Ehhez képest Ferenc pápa sokkal visszafogottabban kezeli a pokol témáját: „Mindvégig fennmarad annak veszélye, hogy a Krisztustól történő mind nagyobb elzárkózás miatt, aki a szegényeken keresztül tovább kopogtat szívük ajtaján, a *gőgösök, a hatalmasok és a gazdagok végül önmagukat ítélik arra, hogy alámerülnek a magány örök örvényébe, amely a pokol.*” (2015. okt. 4. Assisi Szent Ferenc napján).

Ez olyan éles elméjű fogalmazás, hogy a szegényektől elzárkózó gazdagok *szociológiailag is érthető elmagányosodásához* hozzátett örök jelző – bár nyilván szándékos hangsúlyárnyékban – a túlvilági kárhozat dogmájának is eleget tesz.

De Barsi Balázs eszmélődése már a régi vitakötetben is markánsan átteszi súlypontját a túlvilági örök büntetés témájáról az evilági „*birodalmi szinkretizmus*” tematikájára. És ezzel egy akkor még meglepő, ám mostanra már riasztóan beigazolódó felvetéssel élt:

„Még ha nevetségessé válok is, akkor is ki merem mondani: *ki fog törni egy keresztényüldözés* azok ellen, akik Jézus Krisztust nem teszik be az istenek panteonjába... Az üldözés előbb csak érzelmi lesz, majd szellemi, majd jogi, majd pedig véres.”

Míg az eredeti vitaadalékában is már ilyen komor jövődöléseket találunk, „...szakadás lesz az egyházon belül. Vagy csendes és titkos, vagy nagyon is zajos és nyilvános, de eddig soha nem látott méreteken fog végbe menni. Erre Szent Pál apostol azt mondja, »szakadás van köztetek. Kell is, hogy szakadás legyen, hogy a megbízhatók kiváljanak közületek« (1 Kor 11, 18-19)”; addig az aktualizáló kötethez rendelkezésünkre bocsátott magnóátíratban e hangvétel szigorúsága még fokozódik: „Ha keresztényekkel beszélek, elvárom, hogy Jézus Krisztus egyetlen kinyilatkoztatott igazságát se tagadja a vitapartner, illetve ne hallgassa el, még ha főpapi rangban lenne is... Az anonim kereszténység elmélete is megbukott. Leállt az egyház missziója. Nem anonim kereszténység van, hanem bűnbeesett emberiség, amely minden egyes tagjának a lelke mélyén még ott vannak a gyökerek, és élet-halál harcot vívnak, hogy megérezhessék a fényt!”

S ebben a kontextusban jelenik meg a Huszár Ágnes által tematizált *gender*-problematika: „Íme a »halál kultúrája«. A nyugati médiában elítélhető-e az abortusz, az eutanázia? Nyíltan bírálható-e a genderideológia? Nem! Itt a bizonyíték az üldözés kezdetére. Vagy már nem is a kezdete?”

S mit tehetünk hozzá mi magunk szociológus kutatóként és vallásos intézmény (a Pázmány Péter Katolikus Egyetem) emeritált („kiérdemesült”) professzoraként ehhez az újszerű tényhez: *vallási főszereplő tudományos elismeréséhez?* (Ami pár emberöltővel ezelőtt, Prohászkaék és Ravasz Lászlóék esetében még megkérdőjelezetlen gyakorlatnak számított.)

Huszár Ágnes viszonzásában – miután egyik vitapartnerre bántó szándék nélkül „leújságírozta” – felvillantja a saját impozáns tudományos teljesítményeit. Ám jó ízléssel tartózkodik attól, hogy akár a maga, akár a hasonló tudományos eredményeket elért kutatótársai sérelmeként állítsa be a korlátozott számú tudományos csúcseismerés eme új elosztását. (Hogy pedig a sorai között ki mit olvas, már nem az ő felelőssége.)

Jómagam, tiszteletben tartom a vélemény szabadságot. De abban biztos vagyok, hogy az ismeretlen fantomizálása helyett a hiteles ismeretekkel emberibbé tett megvitatás előbbre viheti a problémamegoldást. Úgy vélem, Hankiss Elemér is ugyanígy gondolná.